BARCANOVA
EDITORIAL

EL CATALÀ ESCRIT

ORTOGRAFIA • MORFOLOGIA • FUNCIONS

MANUAL D'AUTOAPRENENTATGE

Salvador Comelles
Teresa Garcia i Balasch
Carme Vilà i Comajoan

ADAPTAT a la nova normativa

Amb exercicis autocorrectius del nivell C1!

TORNAVEU

Edició en format digital: 2018
www.barcanova.cat

Edició i coordinació: Francesc Solà
Disseny d'interiors i de coberta: Laura Rodríguez
Maquetació: Mercedes Fernández Bravo i Gemma Vadillo

© 2012, Salvador Comelles, Teresa Garcia i Balasch
i Carme Vilà i Comajoan
© 2012 d'aquesta edició: Editorial Barcanova, SA
Rosa Sensat, 9-11, 4a planta. 08005 Barcelona
Telèfon 932 172 054. Fax 932 373 469
barcanova@barcanova.cat

ISBN: 978-84-489-4885-6

Reservats tots els drets. El contingut d'aquesta obra està protegit per la llei, que estableix penes de presó i multes, a més de les indemnitzacions corresponents per danys i perjudicis, per a aquells que reproduïssin, plagiessin o comuniquessin públicament, totalment o parcialment, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol tipus de suport o comunicada per qualsevol mitjà, sense l'autorització preceptiva.

Introducció

El català escrit és un llibre d'autoaprenentatge que té com a objectiu ajudar a conèixer i a consolidar la normativa del català escrit pel que fa al domini de l'ortografia i la gramàtica.

Va destinat a qualsevol persona que vulgui treballar pel seu compte l'ortografia i la gramàtica del català, tant si comença des de zero com si el que necessita és reforçar-ne alguns aspectes concrets.

Comptem que la persona que utilitza aquest material té uns coneixements gramaticals bàsics. Hem tingut en compte, especialment, les diferències entre la llengua catalana i la llengua castellana perquè hem pensat que aquesta comparació és útil per a la majoria d'aprenents.

El català escrit està estructurat en tres blocs: Ortografia, Morfologia i Funcions. L'apartat de Funcions aplega, en algunes unitats, elements gramaticals que les gramàtiques tradicionals presenten de manera independent. Ens ha semblat, però, que ajuntar-los segons la seva temàtica o funció podia ajudar a entendre'n l'ús. Per exemple, en una unitat es treballen diferents tipus de categories gramaticals que indiquen lloc (pronoms, adverbis...).

A l'inici de cada unitat s'explica el contingut que s'hi treballa, i l'índex general ha de ser útil també per trobar amb facilitat els continguts que interessin en cada moment.

Dins de les unitats, la teoria s'alterna amb els exercicis corresponents, per tal que el treball sigui més progressiu. La diferent presentació gràfica de la teoria i de la pràctica ajuda a localitzar cada part amb més facilitat.

Finalment, el solucionari recull les respostes dels exercicis plantejats al llarg del llibre.

Volem que aquesta obra sigui una eina pràctica per a totes aquelles persones que, tot i que ja saben català, encara tenen problemes per escriure'l correctament.

Els autors
Terrassa, Torelló

Índex

Ortografia

Unitat 1. Alfabet i dígrafs 8
Unitat 2. Lletres *a* i *e* àtones 12
Unitat 3. Lletres *o* i *u* àtones 18
Unitat 4. Accentuació bàsica 24
Unitat 5. Casos especials d'accentuació 30
Unitat 6. Dièresi 34
Unitat 7. Apòstrof i contraccions 40
Unitat 8. Lletres *b* i *v* 46
Unitat 9. Lletres *b/p*, *d/t* i *g/c* 52
Unitat 10. Lletres *c/q* 60
Unitat 11. Essa sonora i essa sorda 62
Unitat 12. Els grups de lletres *g/j* i *x/ix* 70
Unitat 13. Els grups de lletres *tx*, *ig*, *tg* i *tj* 74
Unitat 14. Lletres o grups de lletres *l*, *l·l* i *ll* 78
Unitat 15. Lletres *m*, *n* i *mp* 82
Unitat 16. Lletres *r* i *rr* 86
Unitat 17. Lletra *h* 88

Morfologia

Unitat 18. Gènere i nombre dels substantius 94
Unitat 19. Gènere i nombre dels adjectius 106
Unitat 20. Demostratius i possessius 114
Unitat 21. La morfologia verbal 118

Funcions

Unitat 22. L'estructura de l'oració 134
Unitat 23. Com expressem la quantitat 140
Unitat 24. Com fem referència als llocs 146
Unitat 25. Com expressem l'obligació, la probabilitat 152
Unitat 26. Complements de règim verbal 158
Unitat 27. Pronoms que substitueixen el complement directe .. 164
Unitat 28. Com són les coses 170
Unitat 29. L'expressió del temps 174
Unitat 30. Com expressem el destinatari 178
Unitat 31. Com relacionem les idees 184
Unitat 32. L'article neutre 192
Unitat 33. Les oracions de relatiu 196
Unitat 34. Combinació de pronoms febles 206
Unitat 35. Preposicions 218
Unitat 36. Verbs *ser*, *estar* i *haver-hi* per indicar lloc 230

Test final 235

Solucionari 241

ORTOGRAFIA

Unitat 1. Alfabet i dígrafs

ABCDEFGHI...

Què hi aprendràs?

En aquesta unitat treballaràs l'***alfabet*** i els ***dígrafs*** (dues lletres que representen un sol so), especialment com se separen les consonants d'un dígraf a final de ratlla.

L'ALFABET I LA RELACIÓ ENTRE LLETRES I SONS

Lletra	Nom	So	Exemple
A	a	[a]	p**a**re
		[ə]	cos**a**
B	be (alta)	[b]	**b**é
C	ce	[k]	**c**ançó
		[s]	**c**endra
Ç	ce trencada	[s]	llu**ç**
D	de	[d]	**d**i**d**al
E	e	[ɛ]	mod**e**rn
		[e]	v**e**nt
		[ə]	v**e**nir
F	efa	[f]	**f**àcil
G	ge	[g]	**g**ros
		[ʒ]	**g**ermà
H	hac	Ø	**h**aver
I	i (llatina)	[i]	m**i**rar
		[j]	ma**i**
J	jota	[ʒ]	pen**j**ar
K	ca	[k]	**k**arate
L	ela	[l]	pi**l**ota
M	ema	[m]	po**m**a
N	ena	[n]	car**n**isser
O	o	[ɔ]	c**o**sa
		[o]	profess**o**r
		[u]	c**o**mprar
P	pe	[p]	so**p**ar
Q	cu	[k]	**q**uan

Lletra	Nom	So	Exemple
R	erra	[r]	parar
		[r]	remar
S	essa	[z]	desè
		[s]	pensar
T	te	[t]	teulada
U	u	[u]	apuntar
		[w]	moure
V	ve (baixa)	[b]	vaca
W	ve doble	[w]	kiwi
X	ics / xeix	[ʃ]	xandall
		[ks]	taxi
		[gz]	examen
Y	i grega	[i]	whisky
Z	zeta	[z]	zoològic

EXERCICIS

1) Ordena les paraules següents tal com apareixen en un diccionari, tenint en compte que les lletres modificades van després de les lletres sense modificar: *cel, pel·lícula, pellucar, sella, vil·là, cel·la, vila, vil·la, cell, celar, pecuniari, cella, peça, pell* **i** *pecar.*

Atenció! Si ordenes les paraules automàticament en un programa de tractament de textos, en algun cas les paraules quedaran mal ordenades.

2) Lletreja les adreces electròniques següents:

http://www.gencat.cat/temes/cat/llengua.htm

http://www.do-catalunya.com/

Fixa-t'hi!

- L'alfabet del català consta de 26 lletres:
  - La ç no compta com una lletra més perquè és una lletra modificada.
  - Normalment, no hem d'especificar si parlem de **be alta** o de **ve baixa:** *Diu que ha votat el PNB* (**pe ena be**), *Vaig veure aquesta pel·lícula a TV3* (**te ve tres**).

  Només cal dir **be alta** o **ve baixa** quan hem de diferenciar ben bé entre les dues lletres: *El teu cognom, s'escriu amb* **be alta** *o amb* **ve baixa***?*
  - Només diem **i llatina** quan cal diferenciar-la perfectament de la **i grega:** En la resta de casos diem sempre ***i*** a seques: *Aquesta* ***i*** *porta dièresi.*
- Les lletres *k*, *w* (i *y* quan no forma part del dígraf *ny*) només apareixen en neologismes: ***k****arate*, *roc****k***, *ki****w****i*, ***w****eb*, ***w****aterpolo*, *whisk****y***…

DÍGRAFS

En general, una lletra representa un so. Amb tot, hi casos en què una grafia no correspon a un so. Vegem tots els dígrafs, amb el context en què poden aparèixer:

Dígraf	So	Contextos	Exemple
dj	[dʒ]	entre vocals	a**dj**ectiu
ds	[ts]	entre vocal i consonant	a**ds**criure
	[ts]	a final de mot	aràcni**ds**
gu	[g]	a principi de mot	**gu**itarra
		entre vocals	boti**gu**es
		entre consonant i vocal	tin**gu**és
ig	[ʃ]	a final de mot	rai**g**
ix	[ʃ]	entre vocals	cai**x**a
		a final de mot	pei**x**
ll	[ʎ]	a principi de mot	**ll**ana
		entre vocals	co**ll**ar
		entre consonant i vocal	en**ll**à
		a final de mot	co**ll**
ll	[ll]	entre vocals	col·legi
ny	[ɲ]	a principi de mot	**ny**ap
		entre vocals	cu**ny**at
		a final de mot	a**ny**
qu	[k]	a principi de mot	**qu**eixal
		entre vocals	pa**qu**et
		entre consonant i vocal	per**qu**è
rr	[r]	entre vocals	ca**rr**er
ss	[s]	entre vocals	bo**ss**a
tg	[dʒ]	entre vocals	via**tg**e
tj	[dʒ]	entre vocals	pla**tj**a
ts	[ts]	entre vocals	po**ts**er
		a final de mot	to**ts**
tx	[tʃ]	a principi de mot	**Tx**èquia
		entre vocals	du**tx**a
		a final de mot	despa**tx**
tz	[dz]	entre vocals	do**tz**e

Fixa-t'hi!

La ***l·l*** (ela geminada) s'ha d'escriure amb el que s'anomena ***punt volat*** i no pas amb un punt baix o amb un guionet: ***col·legi*** i no pas ~~***col.legi***~~ o ~~***col-legi***~~. En la majoria de teclats, el punt volat és a la tecla del «3» del teclat de lletres.

A l'hora de dividir una paraula en síl·labes, alguns dígrafs se separen i d'altres no:

Dígrafs que se separen entre vocals	Dígrafs que no se separen entre vocals
dj: ad-junt	**gu:** se-guir
ix: cai-xes	**ig:** ba-teig
l·l: il-lus-trat	**ll:** ca-llar
rr: es-bor-rar	**ny:** se-nyo-ra
ss: tos-sir	**qu:** a-quí
tg: for-mat-ge	
tj: plat-ja	
ts: pot-ser	
tz: at-zar	
tx: tot-xo	

Fixa-t'hi!

A més dels dígrafs, trobem altres casos de dues o més consonants en contacte. En aquests casos, la pronúncia ens ajudarà a veure com s'han de separar a final de síl·laba aquestes consonants: *An-na, abs-trac-te, comp-tar…*

EXERCICIS

3) De quantes maneres (si és que n'hi ha més d'una) podríem separar, a final de ratlla, aquestes paraules?

motxilla mot-xilla o bé motxi-lla

1 pastissos _____
2 xampany _____
3 carretera _____
4 Terrassa _____
5 assumpte _____
6 engruixir _____
7 guenyo _____
8 mil·lenni _____
9 suggerir _____
10 innecessari _____
11 adjuntat _____
12 absolut _____

Unitat 2. Lletres *a* i *e* àtones

Mestre, mestra

Què hi aprendràs?

En aquesta unitat aprendràs quan s'escriu ***a*** o bé ***e*** en posició àtona.

LA VOCAL NEUTRA (I)

En català oriental la *a* o la *e* quan no són en la síl·laba tònica de la paraula, sinó en síl·laba àtona, es pronuncien amb un mateix so, que anomenem *vocal neutra*:

altre / altr*a* negre / negr*a* *mestre / mestra*

Normes d'escriptura de la vocal neutra

1. Substantius i adjectius: en singular, acaben en **e** els masculins i en **a** els femenins: *mestre/mestra, sogre/sogra, ministre/ministra, tendre/tendra.*

• Hi ha nombrosos casos especials:

femenins	masculins	adjectius invariables
febre, mare, piràmide, classe…	acabats en *-ista, -cida, -ta, -arca: ciclista, monarca*	*noble, alegre*

2. Els plurals de les paraules que acaben en vocal neutra s'escriuen amb **-es**.

3. Verbs: vocals finals

• Quan la vocal neutra és l'última lletra, s'escriu amb **-a**: *menja, tenia, portava…*

• Quan la vocal neutra no és l'última lletra, s'escriu amb **-e**: *menges, tenien, portaven…*

• Casos especials:

– Infinitius de la segona conjugació: *veure, seure, caure…*

– Les formes verbals *corre, vine, obre, omple.*

• També: *concorre, recorre, transcorre, reobre…*

4. Verbs *jeure* o *jaure*, *treure* o *traure*, *néixer* o *nàixer*: problemes amb la vocal de l'arrel.

• Les formes tòniques d'aquests verbs són correctes tant amb **a** com amb **e**.

• Les formes àtones s'escriuen amb **a**.

Alerta!

Compte amb els canvis ortogràfics:

antiga → *antigues*
enveja → *enveges*
basca → *basques*
aigua → *aigües*

Fixa-t'hi!

e / a	a
jeu / jau	*jaurà, jaient*
treu / trau	*trauré, trauria*
neix / naix	*naixia, nascut*

EXERCICIS

1) Completa els buits d'aquestes oracions amb *a* o amb *e*:

1 Aquesta nena està molt febl e . Valdrà més que la portem a ca la pediatr__.
2 Encara que no és tan tendr__, m'estimo més comprar la carn ben magr__.
3 Hi ha una via més direct__ per resoldre aquest problem__, però no és la més correct__.
4 L'Anna és l'arquitect__ del project__. I també ha fet la torr__ dels Bigorra.
5 Digues a la teva sogr__ que ja tinc el cov__ de vímet que va veure a Rib__s.
6 Dona'm una altr__ raó per convèncer-la d'anar a cal psiquiatr__.
7 D'aquest artist__ impressiona la seva capacitat tècnica, més si considerem que és un individu autodidact__.

2) Col·loca la paraula de sota que vagi bé a cada espai:

tracte / tracta – conte / conta – afecte / afecta
dubte / dubta – assumpte / Assumpta – acte / acta
jutge / jutja – compte /compta – pacte / pacta

1 Francesc, quan pugui, faci'm una còpia de l' acta de la reunió de l'últim consell d'administració.
2 Què vols que et digui... No m'agrada gens com et _____.
3 El que es _____ avui és el vincle de l'acusat amb l'organització.
4 Feia mitja hora que havien demanat el _____ , i ningú no respirava.
5 No entenc per què li ho _____ , tot això! Ho ha de saber tothom?
6 La mesura _____ totes les cases de la urbanització.
7 No en tenien cap _____ : se'n sortiria tot sol.
8 Van haver de resoldre discretament aquell _____ tan delicat.
9 En Pau i en Pere van arribar a un _____ de cavallers.

3) Tots els verbs d'aquestes oracions tenen un comportament especial. Escriu una *a* o una *e* en cada espai, segons calgui:

1 Ton, corr e , vin__! La font ja raja. Obr__ l'ampolla i ompl__-la.
2 En aquella època n__ixien molts més infants que els que n__ixen ara.
3 Guaita, ara plou. Tr__u el cotxe al carrer, que et quedarà net.
4 Ningú no s'adonava que aquell xicot passava el dia aj__gut al sofà.
5 Si no ho fas bé, t'ho retr__uran tota la vida.
6 Els experts asseguren que aquest estil de vida ren__ixerà aviat.
7 És aquí mateix. Tr__ient el cap per la finestra el veureu.
8 Va pensar que, si tenia temps, després de dinar s'aj__uria una estona.

4) Busca en un diccionari si en els verbs següents hi falta una *a* o una *e*. Com pronuncies aquestes formes en què la *a* o la *e* són tòniques?

anom e no recom _ no x _ rro esparr _ co
c _ bo t _ nco n _ do af _ ito

5) Existeix tant el verb *llançar* com el verb *llençar,* per bé que és correcte utilitzar sempre *llançar*. Escriu en els buits una forma de *llençar* quan sigui possible i una forma de *llançar* en la resta de casos:

1 És un projecte excel·lent. Jo m'hi llanço de cap!
2 Aquests mitjons són molt vells. _____ 'ls ara mateix.
3 El joc consisteix a _____ tants dards com puguis en un minut i guanya qui fa més punts.
4 Abans de _____ tots aquests papers, deixeu-me'ls repassar.
5 Es va espantar tant que va _____ un crit esgarrifós.
6 No compris tanta fruita, Roser, que després n'hem de _____ la meitat.

LA VOCAL NEUTRA (II)

Quan no sabem si hem d'escriure *a* o *e* enmig d'una paraula, podem recórrer a un mot de la mateixa família que presenti la vocal en posició tònica:

p**e**rera/p**e**ra m**e**njar/m**e**njo

De tota manera, hi ha moltes paraules que no tenen una referència clara, i n'hi ha d'altres, a més, que no s'escriuen igual que en castellà, cosa que afavoreix els dubtes ortogràfics. L'única solució és el diccionari i la memòria visual.

Català amb *a*		Català amb *e*	
afaitar	rancor	albercoc	gelea
ambaixada	sanefa	almogàver	javelina
arravatar-se	sarbatana	ametista	meravella
assassí, assassinar	Sardenya	assemblea	monestir
avaluar		eben, ebenista	punxegut
avantatge		efeminat	ràfega
avaria		emparar	resplendir
banús		Empordà	sergent
davant, davanter, davantal...		Empúries	setí
latrina		enyorar	tàvec
maragda		espàrrec	temptejar
ramat (de bestiar)		estella	treball
		estendard	vernís

EXERCICIS

6) Digues a quina paraula de les llistes anteriors es refereix cada una d'aquestes definicions:

1 Insecte semblant a la mosca, proveït d'un fibló que li permet travessar la pell i xuclar la sang de diversos animals, entre ells les persones. tàvec.
2 Preparació alimentosa de consistència blana i elàstica. Pot ser de fruites, i també reial. _____.
3 Arbre del qual s'extreu una fusta de color fosc, dura i pesant. _____.
4 Fragment d'una fusta que se'n desprèn per esqueixament. _____.
5 Enfurir-se, irritar-se. _____.
6 Dibuix ornamental que se sol posar al llarg de diferents superfícies. _____.
7 Guerrer d'ofici dels regnes cristians hispànics, vivia del botí que aconseguia. _____.
8 Brillar amb gran esclat. _____.

7) Busca mots sinònims dels següents que continguin una *a* o *e* conflictives:

1 ras arranat
2 criminal _____
3 fet extraordinari _____
4 reunió _____
5 convent _____
6 comuna _____
7 dard _____
8 pana _____
9 bandera _____
10 ratxa _____

Recorda!

Després de 1995, els mots *rere, enrere, darrere*, s'escriuen sempre amb *e*.

Només trobem la forma *darrera* com a femení del determinant *darrer*:

La darrera oportunitat…

8) Completa els buits d'aquests mots amb la vocal adequada:

1 Els metges van dir que el més recom**a**nable era fer quar**a**ntena.
2 Quan va veure els brillants de les arr**a**cades va parp**e**llejar m**a**ravellada.
3 Les or**e**netes han fet un niu al r**e**có de la t**e**ulada.
4 Quin mal d'estóm**a**c que tinc! Potser m'han fet mal els can**e**lons...
5 Era inútil s**e**rgir aquell llençol tan esparr**a**cat...
6 No siguis pass**e**rell! El sistema d'alarma és darrer**e** la porta.
7 El senyor Estev**e** tenia un caràcter r**e**ncuniós i **e**ixut.
8 Com que m'he aprimat, m'ha quedat la cara com una p**e**lleringa.
9 Haver aprovat la primera **a**valuació té molts av**a**ntatges.

9) Relaciona aquestes accions i completa els espais buits amb *a* o amb *e*:

1 penc**a**r	a. esm__ixar
2 rasurar	b. des__mpallegar-se
3 aconsellar	c. esgu__rrar
4 protegir	d. t__mptejar
5 trobar a faltar	e. __mparar
6 xuclar	f. tr**e**ballar
7 treure's de sobre	g. recom__nar
8 fer malbé	h. __nyorar
9 provar	i. af__itar
10 llançar fort	j. x__rrupar
11 donar un nom	k. anom__nar
12 donar un càrrec	l. nom__nar

10) Completa el text següent amb les vocals *a* o *e*:

La innocència dels nens atr**a** u directors de cinem__ i publicistes, però molts m__nuts d__ixen d'aparèixer a les pantalles quan es fan grans. Darrer__ d'aquesta experiència hi ha molta frustració, perquè créixer i d__ixar de ser nen és una altr__ de les implicacions que poden __fectar negativament els infants. Molt sovint, quan el cos dels nens es comença a des__nvolupar i la veu esd__vé adulta, es fa difícil continuar tr__ballant. Algunes estrelles prou conegudes han __nyorat tota la vida l'èxit de la seva infantesa.

C. ARTIGUES: «Nens davant la càmera», dins *Presència* (adaptació)

NOTES

Unitat 3. Lletres *o* i *u* àtones

Follet o fullet?

Què hi aprendràs?

En aquesta unitat aprendràs quan s'escriu ***o*** o bé ***u***.

En català oriental, quan la *o* és en posició àtona es pronuncia [u]:
trenco, penso, monjo, sovint, braços, peixos.

O i *U* en posició àtona a final de mot

1 Escrivim *o* en la terminació dels verbs de primera persona: *parlo, jugo*…

2 Hi ha diversos mots masculins que acaben en *-o*. Però no tots:
amo, carro, monjo…, però *riu, individu, correu…*

3 Escrivim amb ***o*** els plurals dels mots masculins que sonen [us]:
amos, carros, monjos, i també *trossos, complexos, dibuixos*…

Atenció
Hi ha substantius invariables (iguals en singular i plural) que acaben sempre en *-us*: *fetus, focus, globus, tipus, virus*…

Fixa-t'hi!

També s'escriuen amb *-us* els plurals dels mots que acaben en *-u*: *rius, individus*...

Exercicis

1) Comencen per *o* o per *u*?

1 o rella
2 __nglada
3 __lleta
4 __vella
5 __reneta
6 __fanós
7 __lorós
8 __llerós
9 __ntat
10 __fuscar
11 __sar
12 __brir
13 __renga
14 __rxata
15 __statge

2) Completa cada parella de paraules amb *o* o bé amb *u*:

1 b u dell, esbudellador
2 gr__moll, agr__mollat
3 r__velló, r__vellonera
4 rèt__l, ret__lador
5 p__stís, emp__stissat
6 m__ntar, m__ntatge
7 c__lom, c__lomar
8 m__ngeta, m__ngetera
9 b__f, b__far
10 ll__guer, ll__gater

3) Afegeix *o* o bé *u* a aquestes paraules. Saps quines són adjectius? Esbrina el significat dels mots que desconeguis.

1 ingen u
2 ferr__
3 gueny__
4 muscl__
5 ganx__
6 monj__
7 superfl__
8 innoc__
9 guerx__
10 flonj__
11 mins__
12 vid__
13 vac__
14 contin__
15 rit__
16 mor__

4) Completa aquestes oracions amb paraules que acabin en *-ol* o en *-ul*:

1 Abans deien allò, ara diuen això. Ja se sap, és la llei del p èndol .
2 No estava prou motivat, li faltava algun e_____ més poderós.
3 Anàvem distrets i no vam veure el r_____ que indicava el càmping.
4 És una mala persona, no té cap mena d'e_____.
5 Van informar-nos que el c_____ de Grècia arribaria amb retard.
6 Demà ja us en recordareu, del t_____ de la pel·lícula.
7 Diu la iaia que no vol que l'enterrin en un n_____ d'aquests.
8 Tenia una cicatriu a la cara, concretament al p_____.
9 Ja vinc, espera't, que acabo l'últim c_____ de la novel·la.

Fixa-t'hi!

Hi ha un grup de mots que acaben en *-ol*, que sona [ul]: *capítol, cònsol, escrúpol…*

O I *U* EN POSICIÓ ÀTONA ENMIG DE MOT

Podem deduir l'escriptura amb *o* o amb *u* en posició àtona, enmig de mot, a partir d'un altre mot de la mateixa família, en la qual la *o* o la *u* sigui en síl·laba tònica:

dormirà → *dorm* *fullet* → *full*

Però no sempre és possible trobar una referència. A més, en alguns casos hi ha divergències respecte a l'escriptura del mateix mot en castellà:

Català amb *o*			Català amb *u*		
avorrir-se	Joan	rossinyol	ateneu	liceu	subornar
bordell	joglar	sofrir	bufetada	muntanya	sufocar
botifarra	monyó	solcar	butlletí	muntar	supèrbia
brúixola	nodrir	sorgir	cacau	mussol	suportar
cobrir	ordir	sospirar	correu	porus	tètanus
complir	podrir	sostreure	europeu	ritu	tramuntana
embotir	polir	tombar	fetus	riu	trofeu
escapolir-se	polvoritzar	torró	focus	sèrum	turment
escodrinyar	robí	triomf	fòrum	sinus	vidu

EXERCICIS

5) Troba el mot del qual deriven aquestes paraules i completa-les adequadament:

- __lleres → __ull, ulleres__

1 cal__rós _____
2 tamb__ret _____
3 c__llada _____
4 rep__ntar _____
5 conservad__risme _____
6 esp__rnejar _____
7 f__llia _____
8 pl__mall _____
9 t__mbarella _____
10 c__dolar _____
11 c__rcar _____
12 esp__lsar _____
13 tr__car _____
14 r__ssejar _____
15 t__rmentar _____
16 s__friment _____
17 m__ntanyisme _____
18 av__rriment _____

6) Busca un mot del quadre anterior per a cada definició. Te'n donem la primera lletra.

- 1 Malaltia infecciosa aguda d'origen bacterià: __tètanus__.
2 Examinar, explorar alguna cosa minuciosament: e_____
3 Casa de prostitució: b_____
4 Proveir un organisme vivent de les substàncies necessàries al seu creixement o sostenir: n_____
5 Inflicció de tortura; greu pena corporal o moral: t_____
6 Petit arbre originari d'Amèrica tropical: c_____
7 Corrompre: s_____
8 Budell ple de carn de porc trinxada, espècies i sal: b_____
9 Reduir a pols: p_____
10 Fer solcs, fer o formar ratlles a la manera de solcs: s_____
11 Petit orifici, especialment en una membrana animal o vegetal: p_____
12 Sentir tedi: a_____

7) Completa els buits d'aquest text amb una *o* o bé amb una *u*:

La M**o**ntserrat feia molta estona que s'av**o**rria. S__spirava tristament, mentre transc__rrien les hores lentes de la tarda. Llavors, va recordar que no havia __bert el corre__. Tenia tres cartes. Una la va s__focar.

Era d'un antic xicot, el Bartome__, que era més ens__pit que un m__ssol. El noi li feia saber, en l'epíst__la, que havia m__ntat un negoci. Molt p__lit i c__mplimentós, explicava que el c__merç que havia inaugurat era una j__ieria. Remarcava en quina zona tan esc__llida, prop del Lice__, s'havia establert, i també que l'especialitat de la casa eren peces amb r__bins, t__pazis i lapislàtz__lis.

Pseudoderivats

Hem vist que, normalment, dins d'una família de paraules trobem la mateixa escriptura, amb *o* o amb *u*:

olla → *olleta* *full* → *fullejar*
sol → *soledat* *suc* → *suquet*

Però en alguns casos hi ha diferències dins de la mateixa família.

Primitiu català	Derivat del mot català	Cultismes
boca	boqueta, bocassa	bucal
cloure, clos	cloenda	exclusiu, reclusió, inclusió
corb	corba, corbar, encorbat	curvatura, curvilini
córrer	concórrer, recórrer	ocurrència
doble	doblar, doblec	duplicar, duplicat
dolç	dolçor, dolcesa, endolcir	dulcificar, edulcorant
fondre, fos	fonedís	fusió
home	homenet, homenàs	humà, humanisme
jove	jovent, joventut, rejovenir	juvenil
moc	mocar, mocós, mocosa	mucós, mucosa, mucositat
món	mons, rodamon	mundial, mundà
ploma	plomar, plomatge	plumífer, plumiforme
pols (m.)	polsador, polsera	pulsació, pulsímetre
pols (f.)	empolsar, polseguera	expulsar, expulsió
títol	titolet	titular, intitular, titulat

EXERCICIS

8) Completa les oracions amb un mot que sigui un derivat o un pseudoderivat del que tens entre parèntesis:

1 Diu que no es troba bé, que té bocassa (*boca*).
Dona-li un col·lutori _____ (*boca*).
2 El quadre que van endur-se era un _____ (*doble*).
3 Ara feu un traç _____ (*corba*) entre el punt A i el punt B.
4 Quina criatura, sempre amb la candela! Nen, ets un _____ (*moc*)!

Fixa-t'hi!

Aquest fenomen es produeix també en altres llengües romàniques; per exemple, el castellà: *hombre / humano; vocal / bucal…*

5 Com a lectura de final de curs, els recomano vivament la biografia _____ (*títol*) *Una dona com cal*.

6 Ai, caram, aquests nois i noies! Quin aire més _____ (*jove*)! No hi ha res com la _____ (*jove*).

7 D'ànec no en faré mai més, si som tants. He estat gairebé tres hores per _____ -los (*ploma*) bé!

Tus o tossia?

Hi ha uns quants verbs que presenten *o* i *u* a l'arrel, segons si l'arrel és àtona (*sortiré*) o bé tònica (*surto*). Són els verbs ***collir***, ***cosir***, ***escopir***, ***sortir*** i ***tossir***.

Aquesta alternança es dona només en tres temps: en el present d'indicatiu, en el de subjuntiu i en l'imperatiu.

Exemple:

	Temps amb *o* / *u*		Resta de temps sempre amb *o*
Present d'indicatiu	**Present de subjuntiu**	**Imperatiu**	**Futur**
surto	surti		sortiré
surts	surtis	surt	sortiràs
surt	surti	surti	sortirà
sortim	sortim	sortim	sortirem
sortiu	sortiu	sortiu	sortireu
surten	surtin	surtin	sortiran

EXERCICIS

9) Conjuga les formes verbals del verb *collir* que falten en aquest quadre:

Present	Present de subjuntiu	Imperatiu	Futur
cullo	culli	–	colliré
		cull	
	culli		
collim			
	colliu		
		cullin	

10) Completa els buits d'aquestes oracions amb les formes conjugades dels verbs que tens entre parèntesis:

1 Em va demanar que li cosís (*cosir*) les vores dels pantalons.
2 Quan veig gent que _____ (*escopir*) pel carrer m'enfilo per les parets.
3 És important que el pacient _____ (*tossir*) com menys millor.
4 Només cal que em diguin quin regal els agrada més; _____ (*escollir*) el que vulguin.
5 Estava enfebrat i es va passar la nit _____ (*tossir*).
6 Quan tu vas telefonar _____ (*sortir*, nosaltres) de casa.
7 Anirem a sopar tan bon punt _____ (*sortir*, tu) del gimnàs.
8 Ara ningú es _____ (*cosir*) res. Tot es compra fet.
9 Diu que vol que _____ (*recollir*) tot el que has escampat.
10 Ara glopegi una mica d'aigua i després _____ -la (*escopir*) aquí.

Verbs *poder* i *voler*

Tots els temps d'aquests verbs s'escriuen amb *o*, tret del present de subjuntiu, l'imperatiu, i les formes *puc* i *vull*, que s'escriuen amb *u*.

Exemple:

Present de subjuntiu	Imperatiu
pugui	–
puguis	pugues
pugui	pugui
puguem	puguem
pugueu	pugueu
puguin	puguin

EXERCICIS

11) Conjuga els verbs que tens entre parèntesis:

1 Estaven convençuts que no podríeu (*poder*, vosaltres) arribar a l'hora.
2 Que _____ (*voler*, vosaltres) fer-ho ja és molt. Ara falta que _____ (*poder*, vosaltres).
3 Ens ho va resoldre tot perquè _____ (*poder*, nosaltres) marxar de viatge.
4 No _____ (*poder*, jo) més! _____ (*voler*, vosaltres) parar aquesta música?
5 Diu que agafem tants canapès com _____ (*voler*, nosaltres).
6 Si _____ (*voler*, tu), series una persona encantadora
8 Si _____ (*voler*, ells) es guanyarien molt bé la vida, però com que són així de tranquils van fent.

Unitat 4. Accentuació bàsica

Porro o porró?

Què hi aprendràs?

En aquesta unitat treballaràs les **síl·labes** i l'**accentuació**: sabràs quins diftongs hi ha en català, quina és la síl·laba tònica, quines són les normes d'accentuació…

LA SÍL·LABA. DIFTONG I HIATS

Les síl·labes són les unitats rítmiques en què podem separar una paraula:

pa / ta / ta ar / bre te / ra / nyi / na

De vegades hi ha dues o més vocals juntes, que es classifiquen així:

1. **Diftongs**: són grups de **dues vocals** que es pronuncien en **una mateixa síl·laba**.
   - perquè hi hagi diftong, una de les dues vocals ha de ser *i* o *u*.
   - mai no fan diftong: a/e, e/a, o/a.

2. **Hiat**: es produeix quan tenim **dues vocals juntes** que pertanyen a **síl·labes diferents**.

3. Casos en què hi ha diftong en català:

Vocal + I	Vocal + U
ai: aire	**au**: nau
ei: feina	**eu**: neu
oi: boira	**iu**: niu
ui: fruita	**ou**: nou

Gu + vocal	Qu + vocal
gua: llengua	**qua**: quatre
güe: llengües	**qüe**: qüestió
güi: ambigüitat	**qüi**: aqüífer
guo: paraiguot	**quo**: quocient

Hi ha un altre cas en què dues vocals són una sola síl·laba: quan les vocals *i* i *u* fan funció de consonants. Cal que siguin en aquestes posicions. Fixa't com se separen:

Inici de mot	Entre vocals
iode	feia creuar
ioga	deies seuen
iogurt	noia mouen
hiena	duia diuen

→ fe / ia, de / ies, cre / uar, se / uen, …

No hi ha diftong quan els grups *ia, ie, io* i *ua, ue, uo* van darrere de consonant:

re / nun / ci / a / ci / ó pèr / du / a

EXERCICIS

1) Separa en síl·labes aquests mots. Fixa't que en tots hi ha tres vocals juntes, i la del mig és una *i* o una *u* que fan de consonants:

- seia → se / ia

1 noia _____
2 joia _____
3 deia _____
4 reien _____
5 boia _____
6 teia _____
7 xemeneia _____
8 cauen _____
9 beuen _____
10 deuen _____
11 peuet _____
12 couen _____

2) Les paraules següents tenen totes unes vocals que van juntes, però que NO són diftongs, sinó que són hiats. Separa-les en síl·labes.

- tenia → te / ni / a

1 pronuncien _____
2 història _____
3 obediència _____
4 cues _____
5 sòbria _____
6 biologia _____
7 situació _____
8 maniobra _____
9 perpètua _____
10 Maria _____
11 evacuació _____
12 Núria _____

3) Subratlla els diftongs d'aquestes oracions, incloent-hi els casos en què *i* i *u* fan de consonants:

- Demà plourà tot el dia i avui hi ha boira... *(3 diftongs, 1 hiat)*
1 La reina feia feina feta una fúria. *(3 diftongs, 1 hiat)*
2 Poseu unes nous i uns quants ous de guatlla a la taula. *(6 diftongs)*
3 Quan veien aquells peuets menuts reien... *(4 diftongs)*
4 Demaneu el que vulgueu per beure. *(3 diftongs)*
5 Aina, ves a la cuina i porta la truita, la fruita i un iogurt. *(5 diftongs)*
6 En Pau escriu quatre llengües amb fluïdesa *(4 diftongs, 1 hiat)*

4) Totes aquestes paraules tenen diftong? Encercla els que trobis:

- 1 g ua rà
2 eugues
3 antigues
4 cua
5 cuota
6 quota
7 obliqua
8 oques
9 innòcua
10 esquí
11 cinquanta
12 equitatiu

Síl·laba tònica i síl·laba àtona

En les paraules de més d'una síl·laba en destaca una que anomenem **tònica** i que marquem amb més èmfasi. Les altres síl·labes són les àtones.

La síl·laba subratllada és la síl·laba tònica:

pati → patí
porro → porró
capella → capellà
canto → cantó
torro → torró

Fixa-t'hi!

Quan una paraula porta accent gràfic, sempre indica la síl·laba tònica. Però no s'accentuen totes les paraules!

Exercicis

5) Marca la síl·laba tònica d'aquestes paraules. Pronuncia-les en veu alta i fixa't en el contrast:

fàbrica / fabrica / fabricà

1 màquina / maquina / maquinà
2 òpera / opera /operà
3 ànima / anima /animà
4 cèlebre / celebra / celebrà

6) Marca les síl·labes tòniques:

fresca / frescor

1 barba / barber
2 beure / beuré
3 tanca / tancar
4 pila / pilar
5 pastura / pasturar
6 tomàquet / tomaquet
7 vida / vital

7) Busca una paraula que rimi amb cadascun d'aquests mots (fixa't en les vocals tòniques):

tanca → banca

1 ballar _____
2 savi _____
3 pasta _____
4 begut _____
5 siderúrgia _____
6 sucós _____
7 taronger _____
8 trufa _____
9 túnica _____
10 guisar _____